

СЯРГЕЙ КАВАЛЁЎ

ПАЭЗІЯ Ў ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ СЯРЭДЗІНЫ XVI СТ.

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў у кантэксце беларускай культуры трывала замацавалася лацінамоўная паэзія Беларусі першай паловы XVI ст. – вершы і паэмы Яна Вісліцкага і Міколы Гусоўскага. Адбылося гэта дзякуючы шматлікім навуковым даследаванням і мастацкім перакладам, і хаця да сённяшняга дня невядома, дзе нарадзіліся вышэйзгаданыя паэты, а дакладна вядома, што свае творы яны пісалі і выдавалі далёка ад Беларусі, але без паэм *Bellum Prutenum* і *Carmen... de statura, feritate ac venatione bisontis* уявіць гісторыю беларускай літаратуры ўжо немагчыма.

Значна менш даследавана лацінамоўная паэзія Беларусі другой паловы XVI ст., хаця яшчэ ў 1979 г. В. Дарашкевіч справядліва адзначаў: „Багаты літаратурны вопыт Вісліцкага і Гусоўскага быў вядомы і развіты лаціністамі Беларусі і Літвы другой паловы XVI-XVII стст. М. Ліцвінам, С. Будным, А. Воланам, А. Ратундам, В. Агрыпам, Г. Пельгрымоўскім, Б. Гіяцынтам, С. Рысінскім, С. Полацкім і інш”¹.

Асабліва абдзелена ўвагай літаратуразнаўцаў аказалася паэзія Вялікага Княства Літоўскага сярэдзіны XVI ст., якая таксама была пераважна лацінамоўнай. Калі пра лацінамоўную паэзію канца XVI ст. (паэмы Ф. Градоўскага і Я. Радвана) можна прачытаць у нашай манаграфіі *Героіка-эпічная*

Dr hab. SIERGIEJ KOWALOW – Zakład Białorutenistyki UMCS; adres do korespondencji: Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031, Lublin, e-mail: skowalow@klio.umcs.lublin.pl

¹ В. Дорашкевич, *Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. Первая половина XVI в.*, Минск 1979, с. 201.

паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст. (1993), а пра польскамоўную вершаваную творчасць другой паловы XVI ст. – у кнізе *Станаўленне польскамоўнай паэзіі ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі эпохі Рэнесансу* (2002), то адшукаць хоць нейкую інфармацыю пра творы П. Раізія, Я. Мылія, Б. Гіяцынта ў беларускай навуковай літаратуры проста немагчыма. Адзінай публікацыяй пра эпіграмы С. Буднага з’яўляецца даўні артыкул Я. Парэцкага².

Няўвага беларускіх даследчыкаў да лацінамоўнай паэзіі Беларусі сярэдзіны XVI ст. тлумачыцца, відаць, тым, што стваралі яе пераважна прыезджыя аўтары, не беларусы па паходжанні. Але падобная карціна назіралася ў той час і ў развіцці польскамоўнай паэзіі Беларусі, якая пачыналася з твораў французца П. Статорыя, палякаў Ц. Базыліка, М. Чаховіча, А. Волана, М. Стрыйкоўскага. Вандроўныя вучоныя-гуманісты з Гішпаніі і Германіі, пратэстанцкія тэолагі-прапаведнікі з Францыі і Польшчы ў 50-70-я гг. XVI ст. унеслі важкі ўклад у развіццё культуры Беларусі і Літвы, таксама як крыху раней гуманісты з Італіі і Германіі ўзбагацілі сваёй творчасцю рэнесансавую культуру Польшчы. Большая частка напісаных прыезджымі аўтарамі ў Вялікім Княстве Літоўскім паэтычных твораў тэматычна звязана з Літвой і Беларуссю, без вывучэння гэтых твораў нельга рэканструяваць агульную панараму развіцця полілінгвістычнай беларускай літаратуры эпохі Рэнесансу.

У 50-60-я гг. XVI ст. развіццё лацінамоўнай паэзіі ў Вялікім Княстве Літоўскім звязана найперш з творчасцю Пятра Раізія (нар. каля 1505 г. у Алканізе – памёр у 1571 г. у Вільні). Гішпанец па паходжанні (сапр. імя: Педра Руіс дэ Морас), выхаванец італьянскіх універсітэтаў, Раізій прыехаў у Вільню у 1551 г. з Кракава, дзе ён на працягу дзесяці гадоў выкладаў у акадэміі, аказваў юрыдычныя паслугі каралеўскай сям’і і займаўся паэтычнай творчасцю, складаючы рафінаваныя панегірычныя вершы з нагоды важнейшых урачыстасцяў на каралеўскім двары як радасных, так і жалобных (напрыклад, пісаў эпітамы на вяселлі Жыгімонта Аўгуста, а потым эпітафіі на смерць ягоных жонак). Яшчэ ў Кракаве П. Раізій напісаў некалькі паэтычных твораў, прысвечаных беларуска-літоўскім магнатам, у тым ліку выдатную эпіталаму на шлюб Мікалая Радзівіла

² Я. Парэцкі, *Вершаваныя творы Сымона Буднага*, w: *Беларуская літаратура*, вып. 5, Мінск 1977, с. 133-144.

Чорнага з Альжбетай Шыдлоўскай у 1548 г. (*Ad Nicolaum Radivilonem, virum Illustrem; epithalamium*).

Заняўшы з ласкі караля даходнае месца ў гаспадарчым судзе ВКЛ, а пазней атрымаўшы шэраг іншых пасадаў і званняў³, Раізіў і ў Вільні актыўна займаецца літаратурнай творчасцю. Ён працягвае весці хроніку сямейнага жыцця караля і ў 1553 г. друкуе ў Кракаве асобнымі выданнямі тры вершаваныя творы: паэму *Ad inclitum... Sigismundum Augustum Sarmatiae regem carmen consolatorium*, у якой суцяшае караля з прычыны смерці ў 1551 г. каралевы Барбары з Радзівілаў, паэму *Ad proceres Polonos: de matrimonio regio carmen*, у якой заклікае польскіх і беларуска-літоўскіх вяльмож пераканаць караля ажаніцца зноў, і, нарэшце, эпіталаму *De apparatu nuptiarum... Sigismundi Augusti et Catherinae*, у якой з радасцю ўслаўляе шлюб Жыгімонта Аўгуста з Кацярынай Габсбургскай. Ягоная ліра адгукаецца, аднак, і на ўрачыстасці менш высокага рангу: ён піша эпіталаму на вяселле кашталяна гнезненскага Мікалая Тшэбухоўскага з Тэадорай з Богушаў, якое адбылося ў Бярэсці ў 1559 г., і нават пагаджаецца з прапановай сціплага шляхціца Марціна Кшчановіча напісаць вясельны гімн узамен за... каня, а калі шчаслівы малады муж забываецца на сваё абяцанне – піша яшчэ адзін верш, з напамінам пра ўзнагароду (*Ad Martinum Krczonovicium*).

Дзякуючы прыезду П. Раізія, у Вялікім Княстве Літоўскім ужо ў сярэдзіне XVI ст. узнікла мода на панегірычную паэзію, верш робіцца пажаданым элементам сямейнага рытуалу, спадарожнічае святам і жалобам. Б. Кручкewіч паведамляе, што некаторыя магнаты яшчэ пры жыцці замаўлялі сабе ў Раізія эпітафіі⁴. Трэба думаць, прыклад знакамітага гішпанца натхняў на стварэнне сямейна-рытуальных твораў і іншых паэтаў, актыўна стымуляваў развіццё жанру. Так, на смерць Альжбеты з Шыдлоўскіх Радзівіл у 1562 г. услед за лацінамоўнай эпітафіяй Раізія з'яўляецца польскамоўная паэма Цыпрыяна Базыліка *Krótkie wypisanie sprawy przy śmierci i pogrzebie... Paniej Halźbiety z Szydłowca Radziwiłłowej...*, выдадзеная ў Бярэсці.

Перакананы каталік, прыхільнік моцнай каралеўскай улады, П. Раізіў тым не менш хутка знаходзіць паразуменне з незалежніцкі настроенымі магнатамі ВКЛ, кальвіністамі ды праваслаўнымі па веравызнанні, і да-

³ *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI, Wrocław 1988, s. 499-503.

⁴ В. Кручкewіч, *Royzyusz. Jego żywot i pisma*, Kraków 1897, s. 81.

памагаюць яму ў гэтым не толькі юрыдычныя веды і дыпламатычныя здольнасці, але і паэтычны талент. Спрытны гішпанец не саромеецца выкарыстоўваць вершаваную форму дзеля дасягнення прагматычных мэтаў, пра што сведчаць шматлікія просьбы і падзякі ў вершах, адрасаваных Радзівілам, Хадкевічам, Астрожскім, Кішкам, Пацам, Сангушкам. Менавіта сваімі панегірычнымі творамі Раізія заваяваў прызнанне ў сучаснікаў і... выклікаў да сябе зняважлівае стаўленне гісторыкаў літаратуры (А. Брукнера, Ю. Новак-Длужэўскага і інш.).

З ацэнкай мастацкай вартасці творчасці П. Раізія не трэба, аднак, спяшацца. Паводле падлікаў Б. Кручкewіча, які сабраў і выдаў паэтычную спадчыну Раізія, яна налічвае каля 1200 твораў агульным аб'ёмам да 15 300 радкоў: ад караценькіх эпіграм да вялікіх гістарычных паэм і вершаваных трактатаў⁵. Шмат тут павярхоўных, выключна этыкетных вершаў, але сустракаюцца і цікавыя, змястоўныя творы, якія выходзяць за вузкафункцыянальныя рамкі панегірычнага вершаскладання. Напрыклад, у вершы, адрасаваным Яну Хадкевічу, Раізію з веданнем справы аналізуе ход няўдалай ваеннай кампаніі 1568 г., да гераічнай эпікі набліжаюцца вершы паэта, прысвечаныя подзвігам у Інфлянцкай вайне Мікалая Радзівіла Рудога, Рыгора Хадкевіча, Рамана Сангушкі. Да палітычнай паэзіі адносяцца вершы Раізія 1568-1569 гг.: *Pro unione, De Polonis et Lituaniis uno populo factis, De Lituania et Polonia consensione utriusque gentis mutua pridie beatorum Petri et Pauli Apostolorum Lublini...* у якіх ён спрабуе пераканаць беларуска-літоўскіх магнатаў калі не ў неабходнасці, то хаця б у непазбежнасці заключэння уніі ВКЛ з Польшчай, спасылаючыся на пагрозу з боку Масковіі.

Няцяжка заўважыць, што паэтычная спадчына П. Раізія выразна падзяляецца на творы афіцыйныя (для друку, для перасылкі лістом, для распаўсюджвання сярод знаёмых і прыяцеляў) і неафіцыйныя (напісаныя для сябе, на хвалі пачуцця); прыжыццёвая публікацыя „неафіцыйных вершаў” відавочна магла б зашкодзіць службовай кар’еры шаноўнага доктара права. Ідэйная накіраванасць афіцыйных твораў часта разыходзіцца з аўтарскай пазіцыяй у творах „не для друку”. Так, у 1557 г. у Кракаве паэт выдае вялікі вершаваны трактат *Chiliastichon*, у якім усяляе каля двухсот прадстаўнікоў каталіцкага духавенства і палітычнай эліты, а ў няскончанай сатырычнай паэме *Pontifex Sarmat* крытыкуе каталіцкіх біскупаў за ама-

⁵ Там жа, s. 110.

ральнасць і эгаізм. Вядомы сваімі ўзнёслымі панегірыкамі ў гонар Ягелонаў, паэт употайкі піша некалькі жартаўлівых фрашак пра каралеву Бону; маючы непахісную рэпутацыю шчырага каталіка і змагара з „лю-тэранскай ерассю”, пакідае ў рукапіснай спадчыне з’едлівыя эпіграмы супраць папы рымскага Паўла IV, якія прыводзяць у здзіўленне гісторыкаў літаратуры⁶. Менавіта „неафіцыйная” частка спадчына П. Раізія ўяўляе найбольшую цікавасць, сюды адносяцца, напрыклад, яго сатырычныя творы: *Bachheis, De ebrietate, Ad Sarmatum de Istulae inundatione, In gulosos bibonesque* і інш.

П. Раізіў з’яўляецца раданачальнікам макаранічнай паэзіі ў Польшчы і Вялікім Княстве Літоўскім, ягоныя вершы *In Lithuanicam peregrinationem* і *In bibulos Saphicum* напісаны раней за славыты верш Я. Каханоўскага *Carmen macaronicum de eligendo vitae genere*. Ацэньваючы макаранічныя вершы П. Раізія ў агульным кантэксце развіцця гэтага віда паэзіі ў Польшчы, М. Пэлчынскі эмацыянальна ўскліквае: „Колькі сарказму хаваецца ў гэтым нібыта жартаўлівым апісанні падарожжа па Літве, колькі абурэння старапольскім звычаем ці, хутчэй «незвычайем» п’янства...”⁷. Сапраўды, як і іншыя сатырычныя творы Раізія, гэтыя вершы ўзнімаюць улюбёную тэму паэта – тэму п’янства, а яшчэ – тэму падарожжаў, адкрыцця экзатычнага, часам дзікунскага свету літоўцаў і славян чалавекам заходняй культуры. П. Раізію даводзілася часта падарожнічаць, змяняць жылло, гарады, краіны. Назіральнае вока гішпанца заўважала шмат цікавых дэталей, а іранічны розум і зласлівы характар спрыялі напісанню з’едлівых, але падчас проста бліскучых і трапных эпіграм і сатырычных вершаў.

Да найлепшых твораў П. Раізія і еўрапейскай рэнесансавай паэзіі ўвогуле адносяцца эпіграмы-прысвячэнні гарадам: Кракаву, Гародні, Вільні, напісаныя недзе ў 1551-1552 гг., калі паэт перабіраўся з Польшчы ў Літву. Пакідаючы Кракаў, гішпанскі паэт згадвае бурлівае таварыскае жыццё, якое ён – хацеў ці не хацеў – веў у польскай сталіцы:

I

Пакідаю Кракаў і келіхі, поўныя віна,
Якія ледзь трымала мая дрыготкая рука.

⁶ J. Macjon, *O twórczości satyrycznej Piotra Rojzjusza*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 25(1971), z. 5, s. 2.

⁷ M. Pełczyński, *Studia Macaronika. Stanisław Orzelski na tle poezji makaronicznej w Polsce*, Poznań 1960, s. 11.

Але ці лёс мне развітацца з келіхамі?
Куды ні паеду, паўсюль мяне чакаюць сарматы!

II

Ад'язджаю. З дакучлівым развітваюся Кракавам
Дзе жыццё ёсць нічым як піццём⁸.

III

Мушу я перад світаннем пакінуць гасподу,
Бо з наступным келіхам аддам душу Госпаду.

[II, 264].

Эпіграма П. Раізія на Гародню – відаць, першы ў гісторыі літаратуры верш, прысвечаны гэтаму беларускаму гораду, але наўрад ці яе змест спадабаўся б гарадзенцам:

Бывай, Гародня, і няхай цябе паглынуць твае рэкі,
Калі святым вешчунам не даеш ты прытулку, ані апекі.

[II, 271].

Прыгажуня-Вільня асацыіруецца ў паэта з голадам, хваробамі і рабаўніцтвам на вуліцах, а ўсе гэтыя беды вынікаюць, з беззаконня, якое пануе ў краіне. Зрэшты, менавіта ўсталёўваць уладу закона прыехаў у Вільню доктар рымскага права П. Раізій, сведчаннем чаго з'яўляецца яго судовая практыка, удзел у падрыхтоўцы Статута Вялікага Княства Літоўскага 1566 г. і грунтоўны юрыдычны трактат *Decisiones... de rebus in sacro auditorio Lithuanico...*, выдадзены ў 1563 г. у Кракаве, а перавыдадзены пазней у Франкфурце на Майне і ў Венецыі...

П. Раізій знаходзіўся ў цэнтры тагачаснага культурнага жыцця Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага, быў у прыяцельскіх адносінах з многімі вядомымі вучонымі і пісьменнікамі. Ягонья вершаваныя прадмовы і прысвячэнні змешчаны ў кнігах М. Рэя, А. Фрыча-Маджэўскага, А. Тшэцескага, Я. Гурскага, Я. Манціньскага. У сваю чаргу пра П. Раізія пісалі М. Рэй, А. Тшэцескі, А. Ратунд, С. Ажахоўскі, два добразычлівыя анекдоты пра паэта-вучонага змясціў у кнізе *Dworzanin polski* Л. Гурніцкі, некалькі фрашак прысвяціў ягонай асобе Я. Каханоўскі, у тым ліку самую вядомую – *O Doktorze Hiszpanie*, якая ўвайшла ва ўсе зборнікі выбраных

⁸ Гульня слоў у лацінскім арыгінале: vivere / bibere. Вершы П. Раізія цытуюцца ў падрадкавым праяічным перакладзе аўтара артыкула паводле выдання: Р. М. Роузіі, *Carmina*, р. I-II, Cracoviae 1900. У дужках пазначаецца том і старонка.

вершаў паэта, анталогіі і хрэстаматы⁹. Пра аўтарытэт П. Раізія сярод беларуска-літоўскіх паэтаў маладзейшага пакалення сведчыць той факт, што напрыканцы выдадзенай у 1588 г. у Вільні паэмы Я. Радвана *Radivilias... zmeshchany versh Raizia Illustrissimo principi ac domino Nicolao Radivilo... exercitus Lituanici imperatori de victoria ad Ulam ex Moschis...*, напісаны ў 1564 г.

Яшчэ адным вандроўным паэтам-гуманістам, праўда, менш вядомым, які ў 60-х гг. XVI ст. апынуўся ў Вялікім Княстве Літоўскім, быў ураджэнец Цюрынгіі Ян Мылій (дата нараджэння невядома – памёр у 1575 г. у Ене). Ягоны шлях у Вільню таксама ляжаў праз Кракаў, дзе ў 1560-1561 гг. паэт слухаў лекцыі ва універсітэце, адначасова дэманструючы свае бліскучыя веды ў галіне класічных моў і літаратур і паэтычных здольнасці. У 1562 г. па запрашэнні Рыгора Хадкевіча, старасты віленскага і гетмана польнага літоўскага, Мылій прыязджае ў Вільню, каб займацца навучаннем дзяцей магната, Андрэя і Аляксандра. Педагагічную дзейнасць нямецкі гуманіст спалучае з паэтычнай творчасцю: „Ён піша эпініцы, эпіталамы і эпітафіі, складае нават цэлую кніжачку на гербы літоўскай і польскай шляхты. Сярод ягоных адрасатаў прысутнічае і сам кароль Жыгімонт Аўгуст, якога Мылій учыніў правадыром святой вайны хрысціян супраць турак і татар. Нібы спецыяльна на замову Габсбургаў, ён піша антытурэцкі памфлет *Ad inclitos Christianorum contra Turcam milites...*”¹⁰. Не забывае прыезджы паэт ваяводу віленскага Мікалая Радзівіла Чорнага, якому прысвячае вялікую оду. Але самым значным творчым дасягненнем Мылія віленскага перыяду з’яўляецца ахвяраваная Рыгору Хадкевічу нізка вершаў пра Інфлянцкую вайну *Viktoria de Moschis reportata per magnificum dominum Gregorium Chodkievitium*, выдадзена ў 1564 г. у Вене. У вершах услаўляюцца воінскія подзвігі самога гетмана польнага літоўскага, ягоных братоў – Юрыя і Яна, зяця – Філона Кміты-Чарнабыльскага, а таксама некаторых іхніх паплечнікаў (напрыклад, Рамана Сангушкі, якім захапляўся і П. Раізій). Вершаваную нізку Я. Мылія у цэлым можна разглядаць як своеасаблівую хроніку аднаго з этапаў Інфлянцкай вайны: барацьбы войскаў ВКЛ супраць маскоўскай агрэсіі

⁹ T. Fijałkowski, *Piotr Rojczusz w opiniach współczesnych i potomnych*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 26(1972), z. 5, s. 1-11.

¹⁰ J. Nowak-Dłużecki, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Czasy Zygmuntofskie*, Warszawa 1966, s. 205.

ў 1562-1564 гг., як важкі крок да стварэння гераічнай эпокі. Разам з тым, асобныя вершы нізкі вылучаюцца ідэйна-тэматычнай самастойнасцю і мастацкай арыгінальнасцю.

У адным з вершаў апісваецца небяспечнае пасольства Юрыя Хадкевіча і Астафія Валовіча ў Маскву летам 1563 г. Засмучаныя і, што хаваць праўду, напалоханыя стратай Полацка, паслы ВКЛ прапануюць Івану Грознаму заключыць мір, але трыумфуючы агрэсар не хоча іх слухаць і думае пра новыя заваяванні. Усведамляючы складанасць ваенна-палітычнай сітуацыі, у якой пасольства проста не магло скончыцца паспяхова, паэт суцяшае свайго героя, Юрыя Хадкевіча:

Прыхільнік міру, ты прамаўляў красамоўна і пераканаўча,
Але твае словы не маглі крануць сэрца князя...¹¹.

Пасольства Ю. Хадкевіча і А. Валовіча да Івана Грознага ў 1563 г. з прапановай міру сталася своеасаблівай рэпетыцыяй пасольства Льва Сапегі да Барыса Гадунова ў 1600-1601 г., таксама як верш Я. Мылія з'явіўся ў пэўным сэнсе правобразам вялікай паэмы Г. Пельгрымоўскага *Poselstwo do Wielkiego Księcia Moskiewskiego*: у абодвух творах услаўляюцца подзвігі, здзейсненыя беларускімі магнатамі не на полі бітвы, а на полі дыпламатычных перамоў.

Але Я. Мылій прадэманстраваў у сваёй нізцы, што і забавы Марса апяваць ён умее, прысвяціўшы эпініцыю перамозе беларуска-літоўскіх харугваў на чале з Рыгорам Хадкевічам над войскамі князя Сярэбранага ў лютым 1564 г. Побач з вобразам галоўнага героя і ягоных бліжэйшых паплечнікаў Рамана Сангушкі і Юрыя Тышкевіча, у вершы паўстае калектыўны вобраз безыменнага жаўнера-ліцвіна, які сваёй адвагай і воінскім умельствам забяспечыў пераможны вынік бітвы:

Ліцвін гоніць і б'е адступаючых ворагаў,
Прабівае спіны ўцекачоў снарадамі,
Сячэ шыі мячом альбо праламвае скроні
Жалезнай булавой, косіць пераможна па палях вершнікаў
Альбо спіхвае зляканых у бурлівыя воды¹².

¹¹ Радкі верша Я. Мылія цытуюцца ў падрадкавым празаічным перакладзе аўтара артыкула па кнізе: Nowak-Dłuzewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Czasy Zyguntowskie*, s. 381.

Да сапраўднай героіка-эпічнай паэмы набліжаецца ода Я. Мылія, прысвечаная Філону Кміту-Чарнабыльскаму. На пачатку твора аўтар змясціў кароткі жыццяпіс героя, а далей даволі падрабязна і маляўніча апісаў ягоныя воінскія подзвігі, здзейсненыя ў 1562-1564 гг. Я. Мылій быў, здаецца, першым з паэтаў, хто ўславіў заслугі перад Айчынай гэтага выдатнага ваеначальніка, дзяржаўнага дзеяча, аўтара беларускамоўных *Донісаў*. Дарэчы, паэт склаў таксама эпіталаму на вяселле Філона з Соф'яй Хадкевіч, а пасля раптоўнай смерці нядаўняй нявесты суцяшаў яе блізкіх эпіцэдзіумам. Пазней вобраз Ф. Кміты-Чарнабыльскага з'явіцца ў героіка-эпічных паэмах Ф. Градоўскага і Я. Радвана.

У 1564 г. Ян Мылій пакідае Вільню: атрымлівае заданне апекавацца маладымі Хадкевічамі падчас іхняга выезду на вучобу ў Еўропу. Падчас знаходжання ў Вене ў 1565 г. паэт быў уганараваны за свае вершы лаўровым вянком з рук імператара Максіміліяна II. У 1567 г. ягоныя з Хадкевічамі шляхі разыходзяцца, але сувязі з Вялікім Княствам Літоўскім не абрываюцца: гэтым разам ён дапамагае атрымліваць адукацыю ў Вітэнбергу Язэпу Валовічу і Рыгору Сапегу. Нарэшце напрыканцы 60-х гг. Я. Мылій апынаецца на кафедры гебраістыкі ў Ене, дзе і працуе да апошніх дзён жыцця¹³.

70-я гг. XVI ст., на першы погляд, не былі плённымі для развіцця лацінамоўнай паэзіі ў Вялікім Княстве Літоўскім. Пасля ад'езду Я. Мылія і смерці П. Раізія на мясцовым Парнасе дамінуюць польскамоўныя паэты Ц. Базылік і М. Стрыйкоўскі. Але менавіта ў гэты час адбываюцца падзеі, вызначальныя для станаўлення беларускай лацінамоўнай паэзіі ў другой палове XVI-XVII ст.

Па-першае, з'яўляюцца першыя вершы па-лацінску ў кнігах, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі. Былі гэта творы вядомага пратэстанцкага тэолага і філосафа, аўтара беларускага *Катэхізіса* з 1562 г., Сымона Буднага. У лоскіх выданнях 1574-1580 гг. ён змясціў тры эпіграмы на герб Яна Кішкі, эпіграму на герб Мікалая Монвіда Дарагастайскага і эпіграму на герб Крыштафа Ласоты. У сваіх эпіграмах беларускі гуманіст расшыфроўваў геральдычныя знакі на гербах, услаўляў заслугі магнатаў перад Айчынай і ў пашырэнні „праўдзівай” веры. С. Будны даў класічныя ўзоры

¹² Nowak - Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Czasy Zygmuntofskie*, s. 381.

¹³ *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, Wrocław 1979, s. 354.

папулярнага ў еўрапейскай літаратуры эпохі Рэнэсансу жанру – кніжна-эпіграматычнай паэзіі, да якой акрамя эпіграм на гербы адносяцца таксама вершаваныя прадмовы, прысвячэнні, пасляслоўі і вершы да Заіла (да недобрачылівага крытыка). Дзве вершаваныя прадмовы С. Буднага былі пазней змешчаны ў падручніку замежных моў Яна Ліцынія Намыслоўскага, выдадзеным у Лоску ў 1589 г. Характэрна, што аўтарам першых выдадзеных у Беларусі лацінамоўных вершаў быў пратэстант па веравызнанні (спачатку Будны вызнаваў кальвінізм, потым стаў арыянінам). Менавіта пратэстанцкія аўтары – Ф. Градоўскі, А. Рымша, Г. Пельгрымоўскі, Я. Радван, А. Волан, Я. Казаковіч – будуць дамінаваць у паэзіі Вялікага Княства Літоўскага апошняй чвэрці XVI ст.

Па-другое, напрыканцы 70-х гг. XVI ст. у паэзіі Беларусі і Літвы ўпершыню заяўляюць пра сябе езуіцкія аўтары. У 1579 г. у знак удзячнасці каралю Стэфану Баторыю за наданне Віленскай калегіі статуса акадэміі, выкладчыкі і навучэнцы выдаюць у друкарні М. К. Радзівіла панегірычны зборнік *Gratulationes... Stephano I... Regi Poloniae* – першы з шматлікіх езуіцкіх панегірычных зборнікаў у гонар каралёў і магнатаў, якія будуць рэгулярна з’яўляцца ў XVI-XVIII стст.: *Gratulationes... Georgio Radivilo... Episkopo Vilnen...* (1581), *Gratulationes... Sigismundo III... Regi Poloniae...* (тры зборнікі, выдадзеныя ў 1589), *Threnodiae in obitum... Alberti Radivili...* (1593), *Parathenicae sodalitatis <...>. Threni... Philonis Kmitae Czarnobylski...* (1594), *Parentalia in obitum... Georgii Chodkievicii...* (1595), *Threni in obitum... Nikolai Szymanowski Studiosi Philosophiae...* (1596), *Theatrum S. Casimiri...* (1604), *Funebris laudatio, et threnodia... Joannis Barcii...* (1605) і г.д. Пераважная большасць вершаў у езуіцкіх панегірычных зборніках была на лацінскай мове, толькі зрэдку сустракаліся польскамоўныя творы. Такім чынам, можна гаварыць пра відавочную „лацінізацыю” паэзіі Беларусі на мяжы XVI–XVII стст. Шырокае распаўсюджанне лацінскай мовы з’явілася вынікам дзейнасці езуітаў у Вялікім Княстве Літоўскім. Да гэтага часу веданне „лаціны” як мовы антычнай і агульнаеўрапейскай культуры было прывілеем вузкага кола асветнікаў-гуманістаў кшталту П. Раізія, Я. Мылія, С. Буднага, а як мова каталіцкага богаслужэння – прафесійным абавязкам святароў у касцёлах.

У 1580 г. у далёкай Падуі пабачыла свет паэма, якая, з нашага пункту гледжання, падагульняе развіццё лацінамоўнай паэзіі Беларусі і Літвы у 50-70-я гг. XVI ст. і разам з тым з’яўляецца своеасаблівым пралогам яе росквіту ў 80-90-я гг. гэтага ж стагоддзя. Называлася паэма *Panegyricus in*

excidium Polocense..., а напісаў яе былы навучэнец Віленскай езуіцкай акадэміі Базылі Гіяцынт, які завяршаў сваю адукацыю ў італьянскіх універсітэтах. Створана паэма, як сведчыць ужо сама яе назва, з нагоды вызвалення Полацка войскамі Стэфана Баторыя ў 1579 г., ініцыятарам выдання былі, відаць, колішнія выкладчыкі аўтара ў Віленскай езуіцкай акадэміі, у прыватнасці, рэктар Пётр Скарга. Акрамя *Панегірыка на ўзяцце Полацка...* у кнізе змешчаны шэраг эпіграм у гонар Стэфана Баторыя, напісаных Б. Гіяцынтам і ягонымі прыяцелямі з Вільні.

Польскі даследчык Ю. Новак-Длужэўскі лічыць недахопамі паэмы Б. Гіяцынта тое, што постаць караля Стэфана губляецца за вобразамі беларуска-літоўскіх магнатаў (у першую чаргу – за вобразам Мікалая Радзівіла Рудога), і тое, што замест паслядоўнага „міметычнага” прадстаўлення штурму Полацка аўтар збіваецца на шматслоўнае рытарычнае ўслаўленне ўдзельнікаў бітвы¹⁴. На нашу думку, гэтыя заўвагі несправядлівыя. Па-першае, хаця ў поўнай назве паэмы заяўлена імя караля польскага і вялікага князя літоўскага Стэфана Баторыя, але прысвечана паэма гетману вялікаму літоўскаму Мікалаю Радзівілу Рудому (дарэчы, кальвіністу па веравызнанні). Па-другое, як зноў жа сведчыць назва твора, Б. Гіяцынт з самага пачатку намерваўся пісаць *панегірык*, а не героіка-эпічную паэму ў чыстым выглядзе, таму наяўнасць баталістычных сцэн у творы – прыемная нечаканасць, творчае адступленне ад канона, а ўзнёслае рытарычнае ўслаўленне заслуг Радзівіла, Хадкевіча, Глебавіча, Кішкі, Астрожскага, Сапегі, Палубінскага і іншых беларуска-літоўскіх магнатаў цалкам адпавядае паэтыцы жанру.

Паэма *Panegyricus in excidium Polocense...* прысвечана тэме, якая становіцца магістральнай у шматмоўнай паэзіі Беларусі і Літвы 80-х гг.: барацьбе народаў Вялікага Княства Літоўскага з маскоўскай агрэсіяй падчас Інфлянцкай вайны 1558–1581 гг. Як мы ўжо адзначалі, гэтай важнай тэме прысвечаны некаторыя вершы П. Раізія і Я. Мылія. Але менавіта паэма Б. Гіяцынта – найбольш важкі крок на шляху да гераічнай эпікі, якая зробіцца дамінуючым жанрам у паэзіі позняга Рэнэсансу, крок да ўзнікнення паэмаў *Hodoeporicon Moschicum... Christophori Radivilonis* (1582) Ф. Градоўскага, *Panegyrica Apostrophe ad... Christophorum Radivilum* (1583) Г. Пельгрымоўскага, *Deketeros akroama, to jest Dziesięćroczna powieść wojennych*

¹⁴ J. Nowak-Dłużeński, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni*, Warszawa 1969, s. 121-122.

spraw... Krysztofa Radziwiła... (1585) А. РЫМШЫ, Radivilius... sive de vita et rebus... Nikolai Radivili (1588) Я. Радвана, De bello Ostrogiano... (1600) С. Пекаліда.

БІБЛІЯГРАФІЯ

- Дорашкевич В.: Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. Первая половина XVI в., Минск 1979.
- Парэцкі Я.: Вершаванья творы Сымона Буднага, w: Беларуская літаратура, вып. 5, Мінск 1977, с. 133-144.
- Фижаkowski Т.: Piotr Rojzjusz w opiniach współczesnych i potomnych, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 36(1972), z. 5.
- Круцкіевіч В.: Rojzjusz. Jego żywot i pisma, Kraków 1897.
- Масjon J.: O twórczości satyrycznej Piotra Rojzjusza, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 25(1971), z. 5.
- Новак-Длузевски J.: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Czasy Zygmunтовские, Warszawa 1966.
- Новак-Длузевски J.: Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni, Warszawa 1969.
- Пелczyński М.: Studia Macaronika. Stanisław Orzelski na tle poezji makaronicznej w Polsce, Poznań 1960.
- Polski słownik biograficzny, t. XXII, Wrocław 1979.
- Polski słownik biograficzny, t. XXXI, Wrocław 1988.
- Ройзиі P. M.: Carmina, p. I-II, Cracoviae 1900.

POEZJA W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM Z POŁOWY XVI W.

Streszczenie

Artykuł ten jest poświęcony poezji Wielkiego Księstwa Litewskiego z połowy XVI w., którą to badacze białoruscy nie darzą większym zainteresowaniem, ponieważ jej autorzy byli przeważnie przybyszami, nie mającymi pochodzenia białoruskiego: Hiszpan P. Rojzjusz, Niemiec J. Mylius, Polak Sz. Budny. Autor niniejszej pracy dowodzi, że nie jest to słuszna postawa, bowiem wędrowni humaniści z Hiszpanii oraz Niemiec, teolodzy protestanci z Francji oraz Polski w latach 50-70. XVI w. wnieśli znaczący wkład do rozwoju kultury Białorusi i Litwy, jak nieco wcześniej humaniści z Włoch oraz Niemiec własną twórczością wzbogacili kulturę

renesansową Polski. Zwraca uwagę na gatunkowo-tematyczną różnorodność łacińskojęzycznych wierszy oraz poematów P. Royzjusza, J. Myliusza, Sz. Budnego, na pozytywny wpływ ich poezji na twórczość młodszych autorów miejscowych: B. Hiacyntusa, F. Gradowskiego, J. Radwana. Podkreśla, że większa część napisanych przez przybyszów utworów poetyckich w Wielkim Księstwie Litewskim jest związana tematycznie z Litwą i Białorusią (jest poświęcona wydarzeniom wojny WKL z Moskwą), że bez opanowania tych utworów nie da się zrekonstruować ogólnej panoramy rozwoju polilingwistycznej literatury białoruskiej epoki renesansu.

Słowa kluczowe: epoka renesansu, wielojęzyczna poezja Białorusi, system gatunkowy, bohater poematu.

Ключевые слова: эпоха Ренессанса, многоязычная поэзия Беларуси, жанровая система, герой поэмы.

Key words: the epoch of Renaissance, multilingual poetry of Belarus', genre system, the hero of poem.